

Vrouwen in Richteren

Voor velen is het Bijbelboek Richteren een gewelddadig boek. In maar weinig perikopen in dat boek is geen sprake van geweld. Het bevat daarbij impliciet een waarschuwendende boodschap: Israël mag niet gelijkvormig worden aan de volken rondom hen. Trouw aan God en zijn belofte dienen het volk te kenmerken. Niet alleen mannen spelen hierin een hoofdrol. Ook voor vrouwen is dat het geval. Vanaf het begin staat de vrouw die God gehoorzaamt naast de man die God gehoorzaamt. Zij mogen niet onbelangrijk worden genoemd, ondanks dat Israël leeft te midden van een patriarchale samenleving.

Meermaals onderscheiden deze vrouwen zich juist van de mannen door hun krachtige daden waarin ze duidelijk hun Godsvertrouwen tonen. Dit artikel wil bij enkelen van hen stilstaan. Hierdoor hoop ik de aandacht van de lezer – en lezeressen! – te vestigen op de rol die de vrouwen in dit Bijbelboek vervullen. Waarom kiest de schrijver er voor om hen te noemen? Wat kunnen wij daaruit leren?

Aksa, de begeerde vrouw

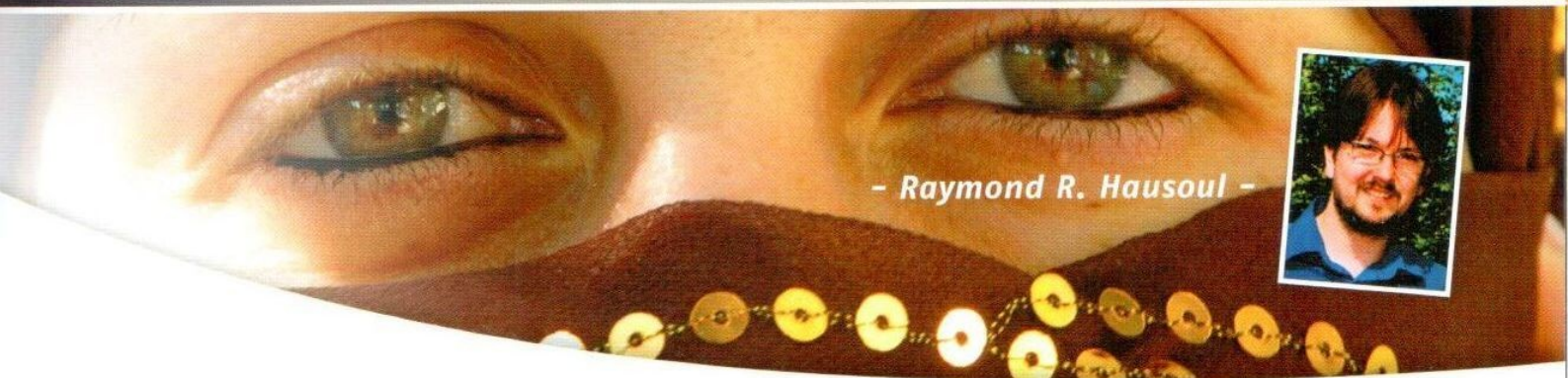
'Een held wint een vrouw en een vader zegen zijn dochter', zou je als een passende samenvattende titel boven Ri.1:12-15 kunnen zetten. Kaleb is de vader die ervoor kiest om zijn dochter Aksa de man aan te bieden die de plaats Kirjat-Sefer verslaat en inneemt. Kaleb zelf is de meeste lezers al bekend als de ver-spieder die samen met Jozua ervoor koos om te vertrouwen op de Heer bij de verovering van het land (Num.13-14). Hij kiest er nu voor om zijn dochter niet zomaar aan de eerste de beste Israëliet uit te huwelijken. Er is meer nodig. Het dient een dappere geloofsheld te zijn, bereid om het erfdeel, dat de HEER aan het volk Israël wil schenken, in bezit te nemen. Als de kandidaat die houding aan de dag legt, ontvangt hij de hand van Kalebs dochter. Zijn neef Otniël gaat ervoor (Ri.1:13). Hij verovert Kirjat-Sefer en ontvangt samen met Aksa een stuk land (vs.14). Aksa stelt vast dat het stukje land dat ze ontvangen, dor is. Ze neemt initiatief en vraagt haar vader naar waterbronnen om het land leefbaar te maken. Die houding verdient

positieve waardering en krijgt veel aandacht. De schrijver van Richteren gebruikt het verhaal van Aksa als een voorbeeld van vertrouwen in Gods beloften. De eerste vrouw waarvan Richteren getuigt, is een voorbeeld van de ideale vrouw die de schrijver in gedachten heeft. Dit blijkt met name uit het feit dat het boek Jozua deze gebeurtenis uit het leven van Aska ook al beschreef (Joz.15:13-19). Ook daar gebeurde dat om Israël een voorbeeld voor ogen te stellen. De schrijver van Richteren herhaalt nu die gebeurtenis aan het begin van zijn werk.

Debora, moeder van Israël

In de tijd van Barak treedt Debora op als een vooraanstaand richter. Ze stuurt een bode naar Barak om hem aan te sporen initiatief te nemen in de verovering van het erfdeel (4:6-7). Barak komt daardoor in duidelijk contrast te staan met Otniël. Hij toont zich een onzeker persoon; een held in spijkerbroek: 'Toen zei Barak tegen haar: Als u met mij mee zult gaan, dan ga ik. Maar als u niet met mij mee zult gaan, dan ga ik niet' (vs.8). Het zijn woorden die je doen denken aan een jongetje dat tot zijn moeder spreekt. Debora wijst Barak terecht op die zwakheid: 'En zij zei: Ik zal wel met u meegaan. Maar er zal op de weg die u gaat voor u geen eer te behalen zijn, want de HEER zal Sisera overleveren in de hand van een vrouw' (vs.9a).

Barak zal geen held zijn als Otniël. Een vrouw behaalt de overwinning. De lezer denkt hierbij allereerst dat Debora die vrouw is, maar zij zal

- Raymond R. Hausoul -

het niet zijn. Als Barak ten strijde trekt tegen de vijand, slaat de Kanaänitische generaal Sisera op de vlucht. Hij vindt onderdak bij vrienden. Althans, dat denkt hij. Want hoewel de heer des huizes loyaal is aan Sisera, denkt zijn vrouw Jaël daar anders over. Zij is de dappere en wijze vrouw die zich niet laat tegenhouden om vanuit haar loyaliteit aan Israël een tentpin door het hoofd van de beruchte generaal te slaan (4:17-22). Het lied van Debora in Ri.5 besteedt speciale aandacht aan Jaël en noemt haar in vers 6. Dit overwinningslied dat naar verwachting Barak als nationale held zou bezingen, richt de aandacht eerst op de niet-Israëlieten Jaël en Samgar (v.6). Aan het slot van het lied vernemen we nog een ironische opmerking over Sisera's moeder (5:28). Zij tuurt uit het raam en wacht vol ongeduld op haar zoon. Ze denkt dat hij vertraging heeft opgelopen omdat hij de vijand overwint en een beetje tijd verliest door het verkrachten van een of twee vrouwen (vs.30). Heftige woorden! De ironie aan het geheel is juist dat haar zoon geveeld is door een dappere vrouw. De rollen zijn deze keer omgekeerd. Het antwoord van de edelvrouwen in vs.30 staat daardoor in schril contrast met wat er in werkelijkheid gebeurde.

Een anonieme vrouw

Gideon is een bekende richter die in de zondagsschool dikwijls aan bod komt. Hij had meerdere vrouwen en bijvrouwen en verwekte dan ook maar liefst zeventig zonen (8:30). Een van deze zonen komt na het overlijden van Gideon op de voorgrond. Het is Abimelech. Abimelech kiest in tegenstelling tot de andere richters ervoor om de koning van het land te worden. Om die ambitieuze doelstelling te verwerkelijken, vermoordt hij allereerst achtenzestig van zijn broers (9:5). Alleen Jotam

ontkomt aan de slachtpartij. Het verhaal gaat tot zover vooral over mannen. Maar nadat Abimelech zijn machtsdomein heeft veiliggesteld, wordt hij in Tebez geveeld door een anonieme vrouw. Zij gooit een molensteen op zijn hoofd (9:53). Koning Abimelech wordt dodelijk gewond. Opnieuw is het een vrouw die Israël bevrijdt van een bloedige onderdrukker die dorst naar macht en aanzien.

Jefta en zijn dochter

Jefta is een dappere krijgsheld maar ook de zoon van een 'prostituee' (11:1). Toch is dat laatste onzeker. Hannelore Schulte wijst erop dat het Hebreeuwse *zōnāh* niet perse 'prostituee' hoeft te betekenen.¹ Het begrip wijst algemeen op een vrouw die maatschappelijk vrij is en geen verantwoording aan een man of vader hoeft af te leggen. Daardoor is de term waardevrij. In de praktijk kan het bij een *zōnāh* gaan om een: (1) een buitenlandse vrouw; (2) een maatschappelijk onafhankelijke vrouw; of (3) een prostituee. Hoe het ook zij, de dappere Jefta wint een gevecht tegen de vijandelijke Ammonieten. Kort daarvoor doet hij een gelofte aan de HEER (11:30). Het is opvallend dat deze gelofte volgt op het vers waarin wordt vermeld dat Gods Geest over hem komt (vs.29). Uit het Hebreeuws blijkt dat Jefta de persoon die het eerst uit zijn huis hem tegemoet zal komen, aan de HEER belooft. Op het ogenblik dat hij thuis arriveert, is het zijn enige dochter die hem tegemoet komt (vs.34). Op dat moment verandert het leven van beiden definitief. Jefta vormt in dit opzicht een tegenstelling met Kaleb die zijn dochter na de overwinning uithuwelijkt, terwijl dat bij Jefta niet gebeurt. Kaleb is gericht op de zegen die zijn nakomelingen in het land dat de HEER schenkt mogen genieten, terwijl Jefta op zichzelf gericht blijft en zijn ei-

gen falen in het doen van de overhaaste belofte onvermeld laat (v.35).

Manoach en zijn vrouw

Richteren beschrijft de vrouw van Manoach als een onvruchtbare vrouw (13:2). Plotseling verschijnt haar een engel vande HEER. Hij geeft haar te kennen dat ze een kind zal ontvangen dat zich dient te houden aan het nazireeër-schap (vs.5; vgl. Num.6). Manoachs vrouw houdt zich eveneens aan die belofte tijdens haar zwangerschap. Manoach zelf verneemt daarna wat er gebeurde. Graag wil hij meer hierover ervaren en bidt tot de Heer om de engel opnieuw te laten verschijnen (vs.8). Als dat gebeurt, dringt hij erop aan dat de engel een maaltijd met hen eet. Maar nadat het eten is bereid, stijgt de engel van Jahweh in de vlammen omhoog en verdwijnt hij (vs.20). Manoach en zijn vrouw werpen zich daarop beiden op de grond. Manoach is zich bewust dat God zelf aan hen verscheen en dat ze mis-schien moeten sterven (vs.22). In tegenstelling tot Manoach valt het echter op dat zijn vrouw minder angstig is. Zij ziet het gebeuren als een door God gegeven ontmoeting en beseft dat er geen gevaar bestaat (vs.23). Later vindt de geboorte van Simson plaats. Hij onderneemt verschillende acties die voor beide ouders niet te plaatsen zijn. Het is onduidelijk wat verder in het verhaal met Simons ouders gebeurt. Zij die een prachtig getuigenis van de engel van de Heer ontvingen, zien een negatieve afdruk daarvan in hun eigenwillige zoon.

Simson en de vreemde vrouwen

Simson, de krachtpatser, huwt vrij snel een meisje uit de Filistijnen, waarvan hij Israël eigenlijk dient te verlossen (14:4). Daarna komt hij in contact met een prostituee in het Filistijnse Gaza en kort daarna ontmoet hij Delila (16:1,4). Delila bewerkt zijn ondergang. Hoewel Simson leeuwen kon overwinnen en stads-poorten uit hun grendels rukte, kon hij zijn eigen leven niet uit de macht van deze vrouw verlossen. Er is iets ironisch in het verhaal: in 14:2 ziet Simson een Filistijns meisje, in 16:1 ziet hij een hoer in het Filistijnse Gaza en als de Filistijnen hem uiteindelijk gevangennemen, ziet hij niets meer, omdat hem de ogen zijn uitgestoken. Delila staat hierdoor in contrast met Jaël. Jaël overwon een vijand van Israël om haar volk te redden; Delila overwon een rechter van Israël om de Filistijnen te redden. Hoewel we vaak spreken over de Filistijnse hoer Delilia is het opmerkelijk dat Richteren haar enkel aanduidt als Delilia. Haar nationaliteit en 'beroep' noemt het Bijbelboek niet. Het enige dat we weten, is dat ze in de vallei van Sorek woonde (16:4). Het Sorekdal, het huidige Wadi Surar, vormde een natuurlijke scheiding tussen het gebied van Juda en Dan (Joz.15:9-12; 19:40-49). Deze vallei ligt net tussen het gebied van Israël en de Filistijnen. Simsons geboorte- en begraafplaats bevonden zich eveneens in het Sorekdal (Ri.13:2; 16:31). Ten westen van het dal woonden de Filistijnen. Zij probeerden het te veroveren en brachten de verbondsark later via dit dal terug naar Beth-Sjemesj (1Sam.6:1-7:2). Doordat het Sorekdal aan Israëls grens met de Filistijnen ligt, is het dus niet geheel duidelijk of Delila een Filistijnse vrouw is. Het is ook mogelijk dat Delila een Israëliet is die een volksgenoot in de handen van Filistijnen geeft. De Filistijnen maken dan even graag gebruik van Delila om Simson te vangen als dat ze in het verhaal ervoor van Juda gebruik maken (15:9-13; 16:5).

Vrouwen in de epiloog

Ri.17-21 vormt de epiloog van het Bijbelboek Richteren. Aan het begin ervan ontmoeten we Micha's moeder die haar zoon aanspoort twee afgodenbeelden op te richten. Dit toont het

verval van het volk na de bloeiende tijd van Jozua. Ook andere vrouwen in de epiloog spelen een belangrijke rol en zijn daarbij onschuldige slachtoffers. In Ri.19 trekt een Leviet rond met zijn bijvrouw. Vanwege de veiligheid wil hij niet in het vijandelijk gebied van de Jebusieten overnachten, maar in dat van de Israëlieten. Toch heeft hij het mis. Een groep Israëlieten komt 's nachts naar zijn verblijf om seksuele omgang met de Leviet te hebben. De Leviet kiest ervoor zijn bijvrouw naar buiten te sturen om de mannen te bevredigen. Zij wordt het slachtoffer van de vijandigheid die de mannen van Gibeon kenmerkt. Het verhaal gaat er gruwelijk aan toe, zodat we er zelden een preek over horen. De mannen van Gibeon verkrachten de bijvrouw de hele nacht en laten haar 's morgens dood achter bij de deur van het huis waar de Leviet vertoeft. Als de Leviet de stam Benjamin, waartoe deze misdadigers behoren, oproept deze mannen te veroordelen, weigeren ze dit. Daarop neemt hij eigen initiatief. Hij snijdt zijn bijvrouw in twaalf stukken en zendt die naar de twaalf stammen van Israël. Daarbij doet hij een oproep om hem in zijn situatie te helpen. Een burgeroorlog breekt uit waarbij bijna de hele stam Benjamin wordt uitgeroeid. Steden worden verwoest, vrouwen en kinderen afgeslacht. Slechts zeshonderd man lukt het te ontsnappen. Omdat de stam Benjamin daardoor met de ondergang is bedreigd, kiezen de andere stammen ervoor om vierhonderd maagden aan de zeshonderd overgebleven Benjaminitische mannen te geven. De tweehonderd mannen die hierdoor geen vrouw ontvangen, worden naar Silo gezonden om daar tweehonderd vrouwen, die in de wijngaard dansen ter gelegenheid van het oogstfeest, te kidnappen.

Slotwoord

Richteren toont dat de vrouwen zich in de gehoorzaamheid aan God meerdere keren positief onderscheiden van de mannen in die tijd. Meer dan eens blijkt dat één vrouw een groot verschil kan maken in de geschiedenis. Aksa verlangt naar waterputten en verwerft daardoor vruchtbaar land voor haar nageslacht (1:14-15); Debora ontvangt de titel 'moeder van Israël' (5:7); Jaël vermoordt Israëls tegenstander

Sisera (4:17-22); een anonieme vrouw verwondt Abimelech dodelijk met een molensteen (9:54) en Jeftha's dochter blinkt uit boven haar vader (11:30-37). Wat opvalt is dat er van deze vrouwen geen expliciete zonden zijn opgetekend. Tegenover hen staan echter de negatieve vrouwen, zoals de moeder van Sisera (5:28) en de slechte vrouwen die Simson beïnvloeden (14:15-18; 15:1-8; 16:4-21). Op die wijze brengt Richteren verschillende vrouwen onder de aandacht om de vrouwelijke hoorders/lezers te leren naast hun mannen tot eer van God te leven. Vooral Aksa, de eerste vrouw aan het begin van het boek, verschijnt als ideale vrouw naast de eerste ideale richter Othniël. Beiden dienen als inspiratiemodellen voor het vertrouwen en de moed in het volgen van Gods wegen. Aksa staat op die manier tegenover de vrouwen aan het slot van Richteren die worden verkracht, gekidnapt en afgeslacht door hun eigen volksgenoten. Uiteindelijk blijkt aan het slot van het boek dat de houding van Othniël en Aksa geen opvolging vindt. Als eenzaam ideaal laat de schrijver hen achter in de hoop dat er in de toekomst leiders opstaan die het volk op dezelfde of op een nog krachtiger wijze zullen inspireren tot navolging.

¹⁾ Hannelore Schulte, "Beobachtungen zum Begriff der Zônâ im Alten Testament", *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 104, no. 2 (1992): 255-262.